

PUL OQIMLARI TAHLILI ASOSIDA KORXONANING MOLIYAVIY HOLATINI BAHOLASH

Karimov Shohruh Ahmadullo o'g'li

Magistr, O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi huzuridagi Fiskal instituti.

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi korxonaning moliyaviy holatini baholashda pul oqimlari tahlilining ahamiyati va imkoniyatlari tahlil qilinadi. Pul oqimlari – bu nafaqat moliyaviy barqarorlikning aksidir, balki strategik qarorlar qabul qilishda asosiy vosita hisoblanadi. Tezisdagi operatsion, investitsion va moliyaviy faoliyat bo'yicha pul oqimlari alohida ko'rib chiqilib, ularning korxonaga faoliyatiga ta'siri yoritilgan. O'zbekiston korxonalarida misolida amaliy jihatlarni tahlil qilinib, samarali boshqaruv uchun takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Pul oqimlari, moliyaviy tahlil, operatsion faoliyat, investitsiya, moliyaviy barqarorlik.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi, moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlash ularning moliyaviy holatini chuqur va kompleks tahlil qilishga bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, global iqtisodiy beqarorlik, inflyatsiya, valyuta kurslaridagi o'zgarishlar, soliq siyosatidagi yangiliklar va boshqa makroiqtisodiy omillar korxonalarining moliyaviy muvozanatini izdan chiqarishi mumkin. Shunday murakkab iqtisodiy sharoitda, korxonaga rahbariyati va moliyaviy mutaxassislar tomonidan to'g'ri qarorlar qabul qilinishi uchun aniq, ishonchli va tizimli moliyaviy tahlil vositalariga ehtiyoj kuchaymoqda. Ushbu vositalardan biri va eng muhimlaridan biri bu – **pul oqimlari tahlili** bo'lib, u korxonaning real moliyaviy salohiyatini aniqlashda va faoliyatining rentabelligini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Pul oqimlari (ya'ni, pul mablag'larining kirimi va chiqimi) tahlili moliyaviy hisobotlarning eng asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Bu tahlil yordamida korxonaning qanchalik darajada mustaqil moliyalashtirish manbalariga ega ekanligi, investitsiyalarni qamrab olish qobiliyati, kreditlar bo'yicha to'lovlarni o'z vaqtida amalga oshirish imkoniyati va umuman moliyaviy intizomi to'g'risida xulosa chiqarish mumkin

bo'ladi. Ayniqsa, hozirgi zamon korxonalari o'z faoliyatini nafaqat ichki bozor, balki xalqaro maydonda ham olib borayotgan bir vaqtda, ularning pul oqimlarini tahlil qilish orqali iqtisodiy samaradorlik, moliyaviy xavflar darajasi va istiqbolli rivojlanish yo'nalishlarini belgilash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, pul oqimlari hisobotining boshqa moliyaviy hisobotlardan farqli jihatlari ham mavjud. Masalan, foyda va zarar to'g'risidagi hisobot ko'proq hisobiy (buxgalteriya) natijalarni ko'rsatadi, ya'ni real pul harakatlarini to'liq aks ettirmasligi mumkin. Aksincha, pul oqimlari hisobotida faqatgina real pul kiritilari va chiqimlari hisobga olinadi, bu esa korxonaning likvidligini, solvency darajasini va operatsion faoliyatining haqiqiy samaradorligini ko'rsatadi.

Shu sababli ham bu tahlil usuli investorlar, kreditorlar, soliq organlari va boshqa manfaatdor tomonlar tomonidan keng qo'llaniladi. Ushbu mavzuni tanlashdagi asosiy maqsad – korxonaning moliyaviy holatini baholashda pul oqimlari tahlilining o'rni va ahamiyatini aniqlash, amaliy misollar orqali ularning real foydasini ko'rsatish va samarali moliyaviy boshqaruv qarorlarini qabul qilishda qanday rol o'ynashini ochib berishdan iboratdir. Shu bilan birga, maqolada pul oqimlarini operatsion, investitsion va moliyaviy faoliyatga ajratish tamoyillari, ularni tahlil qilish metodikasi va eng ko'p uchraydigan muammolar yuzasidan ilmiy izohlar va takliflar keltiriladi. Bundan tashqari, o'zbek korxonalari misolida real tahlillar asosida pul oqimlari boshqaruvi bo'yicha takomillashtirish yo'llari ham ko'rib chiqiladi. Korxonaning moliyaviy holatini puxta baholash va uzoq muddatli barqarorligini ta'minlash uchun pul oqimlari tahlili muhim vosita hisoblanadi. Bu tahlil orqali moliyaviy resurslarning oqilona taqsimlanishi, to'lovga qobiliyatning kafolatlanishi hamda investitsion jozibadorlikning oshirilishi mumkin. Aynan shuning uchun ham mazkur mavzuning ilmiy jihatdan o'rganilishi va amaliyotga tadbiq etilishi bugungi kundagi iqtisodiy rivojlanish jarayonida o'z dolzarbligini yo'qotmaydi, balki yanada kuchayadi.

Korxonaning moliyaviy holatini baholashda eng ishonchli manbalardan biri bu – pul oqimlari tahlilidir. Mazkur tahlil nafaqat korxonaning bugungi kundagi moliyaviy ahvolini aks ettiradi, balki uning kelajakdagi barqarorligiga ham baho berish imkonini beradi. Pul oqimlari hisobotida aks etuvchi ma'lumotlar yordamida korxonaning naqd mablag'lar harakati, ularning manbalari va sarf yo'nalishlari aniq ko'rsatiladi. Bu esa moliyaviy boshqaruv qarorlarini puxta asoslashda, xavflarni kamaytirishda va samarali investitsiya strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

1. Pul oqimlari tushunchasi va uning ahamiyati. Pul oqimlari — bu korxonaga kelib tushayotgan va undan chiqib ketayotgan barcha real naqd mablag'larning yig'indisidir. Odatda, bu mablag'lar uchta asosiy faoliyat turi bo'yicha guruhlanadi: **operatsion faoliyat**, **investitsion faoliyat** va **moliyaviy faoliyat**. Operatsion faoliyat korxonaning asosiy ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish faoliyatidan tushgan daromad va xarajatlarni qamrab oladi. Investitsion faoliyat esa korxonaning uzoq muddatli aktivlarga (binolar, uskunalar, texnologiyalar) qilgan sarmoyalari bilan bog'liq. Moliyaviy faoliyat esa kreditlar olish, dividendlar to'lash, qimmatli qog'ozlar chiqarish yoki sotib olish bilan bog'liq pul harakatlarini ifodalaydi. Har bir faoliyat turi bo'yicha alohida tahlil olib borish orqali korxonaning qaysi yo'nalishlarda faolroq ekani, qanday moliyaviy strategiyalarni tanlagani va qanday risklarga duch kelayotgani haqida aniq xulosa chiqarish mumkin bo'ladi.

2. Pul oqimlarini tahlil qilish metodlari. Pul oqimlari tahlili bir nechta asosiy metodlardan foydalanadi. Eng keng tarqalganlari quyidagilardir:

- **To'g'ridan-to'g'ri metod** – bunda real pul kirim va chiqimlari sanab o'tiladi. Masalan, mahsulot sotishdan tushgan tushumlar, xodimlarga ish haqi to'lash, tovarlar xaridi va boshqalar.
- **Boshqaruv metodlari** – bu usulda pul oqimlari prognoz qilinadi va rejalashtiriladi. Prognozlar asosida likvidlik holati, solishtirma ko'rsatkichlar tahlili olib boriladi.
- **Nisbatli tahlil metodlari** – bunda korxonaning pul oqimlariga oid ko'rsatkichlari turli moliyaviy nisbatlar orqali tahlil qilinadi. Masalan: pul oqimlarining umumiy aktivlarga nisbati, operatsion pul oqimlarining qisqa muddatli majburiyatlarga nisbati, pul oqimlarining qarzlarni qoplash qobiliyati va hokazo.

3. Operatsion pul oqimlarining tahlili. Operatsion faoliyatdan tushgan pul mablag'lari korxonaning real iqtisodiy salohiyatini aks ettiradi. Agar operatsion faoliyatdan ijobiy pul oqimi hosil bo'lsa, bu korxonaning asosiy faoliyati rentabelli, doimiy tushumlar manbaiga ega ekanligini bildiradi. Aksincha, operatsion faoliyatdan salbiy pul oqimi – korxonaning xarajatlarining daromadlardan ortiq ekani yoki naqd mablag'lar oqilona boshqarilmayotganini ko'rsatadi. O'zbekiston sharoitida ko'plab kichik va o'rta korxonalar aynan operatsion pul oqimlaridagi salbiy ko'rsatkichlar tufayli moliyaviy muammolarga duch

kelishmoqda. Misol uchun, ishlab chiqaruvchi korxonada mahsulot ishlab chiqarishdan daromad oladi, biroq to'lovlarni kechiktirish, mijozlarning qarzdorligi yoki noto'g'ri zaxira siyosati tufayli real pul tushumlari vaqtida amalga oshmaydi. Bu esa pul oqimida uzilishlarga olib keladi.

4. Investitsion pul oqimlarining tahlili. Investitsion faoliyat tahlili korxonaning uzoq muddatli strategiyasini aniqlashda muhim vosita hisoblanadi. Masalan, agar korxonada aktivlarga sarmoya qilyotgan bo'lsa (masalan, yangi uskunalarni sotib olish, texnologiyani yangilash, ob'ektlarni qurish), bu uning kelajakda ishlab chiqarish quvvatini oshirishga intilayotganini anglatadi. Agar investitsion faoliyatdan musbat pul oqimi mavjud bo'lsa, ya'ni aktivlar sotilayotgan bo'lsa, bu moliyaviy muammolarning mavjudligidan darak bo'lishi mumkin. Investitsion pul oqimlarining tahlili orqali korxonaning o'sish strategiyasi bor-yo'qligi, investitsiyalarning qanchalik samarali ishlayotgani aniqlanadi. Shuningdek, bu tahlil investorlar uchun ham muhim – ular pul mablag'lari qanday ishlatilayotganini ko'rishadi va kelajakdagi daromadlarga nisbatan ishonch hosil qilishadi.

5. Moliyaviy faoliyat pul oqimlarining tahlili. Moliyaviy faoliyat doirasidagi pul oqimlari tahlili korxonaning qarz strategiyasi, dividend siyosati, kapital tuzilmasi haqida axborot beradi. Korxonada qanchalik darajada qarz olgani, bu qarzlarni qanday yo'nalishlarda ishlatayotgani, aksiyadorlarga dividend to'layaptimi yoki yo'qmi – bu kabi omillar moliyaviy barqarorlikni bevosita shakllantiradi. Misol uchun, agar korxonada katta miqdorda kredit olgan bo'lsa, bu holatda pul oqimlari orqali bu kreditlarning qanday ishlatilayotganini kuzatish mumkin. Shuningdek, pul oqimlari yordamida korxonaning o'z vaqtida qarz to'lay olish qobiliyati (to'lovga qobiliyat – solvency) ham baholanadi. Korxonada o'z majburiyatlarini bajara olmasa, bu nafaqat moliyaviy muammolar, balki obro'y yo'qotishiga, hatto bankrotlik xavfiga olib keladi.

6. Pul oqimlari asosida moliyaviy barqarorlikni baholash. Pul oqimlari tahlili korxonaning umumiy moliyaviy barqarorligini baholash uchun eng aniq vositalardan biridir. Bu tahlil yordamida quyidagi savollarga javob topish mumkin:

- Korxonada o'z faoliyatidan real daromad olyaptimi?
- Investitsiyalar daromad keltiryaptimi?
- Korxonada o'z moliyaviy majburiyatlarini vaqtida bajara olyaptimi?

- Pul oqimlarida qanday tendensiyalar mavjud: o'sish, pasayish yoki beqarorlik?

Shuningdek, pul oqimlari tahlili asosida korxonalar o'z ichki rezervlarini aniqlab, moliyaviy intizomni mustahkamlashi, naqd mablag'lar aylanishini optimallashtirishi mumkin. Bu orqali korxonalar resurslaridan samarali foydalanishga erishiladi, tashqi moliyaviy yordamga ehtiyoj kamayadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining iqtisodiy islohotlarga oid qaror va farmonlarida korxonalar faoliyatining ochiqligi, moliyaviy intizomi va tahliliy hisobdorlik tizimini joriy etish alohida ta'kidlanmoqda. Xususan, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun moliyaviy hisobotlarni shaffof yuritish va pul oqimlari tahlilini asosiy baholash mezon sifatida qabul qilishga alohida urg'u berilmoqda. Bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiyotida faoliyat yuritayotgan ko'plab xususiy va davlat korxonalari pul oqimlari hisobotini tayyorlashni boshladi. Bu esa korxonalarning moliyaviy xatti-harakatlarini aniqroq tahlil qilish, salbiy oqibatlarini oldindan prognozlash va investitsiya jalb etish salohiyatini oshirish imkonini bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Brigham, E. F., & Houston, J. F. (2022). *Fundamentals of Financial Management* (16th ed.). Cengage Learning.
2. White, G. I., Sondhi, A. C., & Fried, D. (2003). *The Analysis and Use of Financial Statements* (3rd ed.). Wiley.
3. Berk, J., & DeMarzo, P. (2020). *Corporate Finance* (5th ed.). Pearson Education.
4. Schmidgall, R. S. (2016). *Financial Management for Hospitality Decision Makers*. American Hotel & Lodging Educational Institute.
5. Abidov, D. (2023). *Korxonalarini moliyaviy sog'lomlashtirish bo'yicha chora-tadbirlar*. Tashkent: Innovatsiya nashriyoti, 120 b.